

LIBRIS

We know
books

PAUL GOMA

ARTA REFUGII

O copilărie transilvană

ROMAN

3C CARTIER
Din 1995, în toate librăriile bune

Cuprins

I. GUSU	5
1. Ne mutăm...	5
2. Ne-am mutat	14
3. Paște – 1944	25
4. A venit tata	34
5. Iar ne mutăm	40
6. Cei mai buni olteni din Ardeal: basarabeni	47
7. În Ardealul plin de dealuri... ..	55
8. Facem politică subțire... ..	60
9. Eh, un briceag... ..	64
10. Istoria Patriei în exemple	69
11. Ordin de chemare	73
12. Alternativ – cu Domnișoara	76
13. Douăștrei august	83
14. Ne re-refugiem	89
15. Au năvălit liberatorii	93
II. BUIA	101
1. Iar ne mutăm	101
2. Și încă ne mutăm... ..	107
3. Și iarăși, iarăși... ..	113
4. Ei uite: nu ne mutăm!	122
5. Un faiton pentru ekskurse	130
6. Și încă ne mutăm: la Sighișoara	134
7. Ne re-mutăm – dacă n-am fost repatriați... ..	140
8. În sfârșit! ne mutăm... ..	145
9. Pauză – nu ne mai mutăm!	149
10. Și nu ne mai mutăm... ..	153
11. Tot pe loc stăm	165
12. Ne pregătim de plecare	172

III. SIBIU	175
1. Ne mutăm, ne mutăm!	175
2. Sigur ne mutăm!	180
3. Ultima clasă de Normală și mă mut la Liceu	190
IV. BUIA	200
1. Nicio îndoială: mă mut la Liceu!	200
2. Până la Liceu, ne mutăm pe-aici... ..	205
3. Ne mutăm, ne mutăm; puținică răbdare	209
4. Vara lui '48: ne mutăm în altă lume	212
5. La toamnă mă mut la Șeica	217
6. Încă în vacanță	224
V. ȘEICA MARE	234
1. Irinuca ardeleană	234
2. O discuție politică și un furt: de cărți	238
3. De ce Rusia-i țară mare?	245
4. Se poate căpăta râie de la o Irinucă fără capre	255
5. În vizită. Casa basarabeanului: Gara	258
VI. ÎN GARĂ	269
1. Să nu plângi	269
2. Să nu plângi	277
3. Să nu plângi	287
4. Să nu plângi	291
5. Să nu plângi	300
6. Să nu plângi	306
7. Să nu plângi	311
8. Să nu plângi	319
9. Să nu plângi	321
10. Să nu plângi	329
11. Să nu plângi	332
12. Nu plâng!	340

1. Ne mutăm...

— Mutarea!

Mama a dat ordinul, ea e căpitanul familiei. Eu: soldații, execut, nu discut.

Ne mutăm. Cărăm bagajele prin praf uscat și balegi moi, piftioase. În plus: duminică dimineța. Mama a fost cu ideea – idee de căpitan; dacă ar fi întrebat trupa, soldații/executanții i-ar fi, cu dragă inimă, spus: nu se dă atacul într-o duminică dimineța, când oamenii încă nu au apucat să adune de pe uliță baleza reglementară. Și i-ar mai fi raportat trupeții:

— Mamă, decât să ne mutăm pe-aici, pe la ei, mai bine ne-am refugia la loc, la noi, la Mana!

N-o fi bine să te refugiezi, în viață, dar măcar bagajele ți le duce trenul, pe șină, și nu tu, în spinare. Prin balegi. Duminica, devreme.

Din Cancelarie ne mutăm. Că, nuștiuce, regulamentul, Inspectoratul, stimată-colegă, că trebuie, că nu-i permis. Dacă n-am fi în plină acțiune de mutare, i-aș spune mamei că-mi pare rău după Cancelarie. Unde mai pui că plecăm pe jos, prin balegi. Nici tu tren, nici tu vapor, nici măcar o căruță ardelenescă – deși mama a zis că ce să mai năimim căruță pentru o mică mutare? Apoi căruțașul ardelean, el te întreabă neconținut-întruna: un' te duci tu?, la cine?, un' te duce el, cu căruța lui, faină și ardelenescă?; și ce faci tu acolo un' te duce?

Noi știm și fără căruțaș punctul-de-debarcare, terminusul, cum zicem noi, refugiații: în gazdă la Moș Veniamin – dar nu-i necesar să știe toată lumea căruțașilor, a zis mama. Eu zic: dacă tot plecăm din Cancelarie și o apucăm spre soare-răsare, de unde-am venit, mai cinstit, mai frumos ar fi dacă ne-am refugia,

ca omul, cu trenul, acasă, la Mama noastră. N-o fi tren (și nici vapor) până sus, pe Calidor, dar nu ni-i greu să zicem că.

Acum ar fi de mare folos domnișoara mea, Doban: să-mi explice cuvântul: mutare. Să văd: ce ex-plici-ca-ți-e mai scornește domnișoara mea?

O gândesc, așa, pentru că acum sunt tare supărat de mutare. Dacă domnișoara mea ar fi cu mine, să-mi dea o explicație de-a ei, până și mutarea asta s-ar face mai bună, mai frumoasă, solidă, vânjoasă, ca un om, dom-nu-le, ca domnișoara mea, Doban, de la a doua.

Păi, când domnișoara mea de la a doua, domnule, îmi explică mie, personal, cum stăm cu cuvintele, nu-mi vine să mă mai joc pe-afară, cu băieții; nici pe fete să le trag de coadă și să le bag mâna pe la nuspununde. Stăm bine de tot cu cuvintele, în românește, îmi explică mie domnișoara mea Doban: pe lângă că e dulce-și-frumoasă-limba-ce-o-vorbim (asta tot un refugiat de-al nostru a zis-o, primul) și ca-un-fagure-de-miere – asta a zis-o un ne-refugiat, dar tot moldovean de-al nostru, săracul, ea este și foarte in-te-re-san-tă!, iar interesantul e mai grozav decât frumosul; chiar decât dulcele. Și de ce este ea interesantă? Pentru că ea este de origine latină, de la latini am luat noi șmecheria cu re-ul. Îmi place: iei aproape orice cuvânt, îi pui în frunte un re- și gata!, se întâmplă o întâmplare de reparare: cum n-ai nimerit-o de prima oară cu o treabă, te întorci și o dregi, cu re-ul.

Cum ar fi, spre exemplu, că am dat eu ceva cuiva și nu i l-am dat din toată inima, așa că mă întorc, i-l re-dau; ori am luat, dar nu destul, așa că re-iau sau re-pun, re-azvârl, re-bag mâna la nuspununde și așa mai departe, însă nu prea departe: domnișoara mea Doban mi-a spus ea mie, personal, că așa cum nu tot ce zboară se mănâncă (spre exemplu: avioanele americane), tot așa nu tot ce poartă-n frunte un re- îmi spune mie că el a fost refăcut, reluat, rebăgat – să mai aștept oleacă, până ajung la liceu, acolo o să învăț latina, o să re-aflu, precis, care cuvinte au, în cap, un re- adevărat și care au un cap care-i re-, dar nu foarte adevărat – spre exemplu...

— Spre exemplu (așa zice domnișoara Doban: spre, nu: de exemplu, ca mama), cuvântul: rechin, el nu are un cap adevărat (a-ha: de asta nu mi-e frică de el: cu ce-o să mă muște: cu coada?). Sau, tot spre exemplu, cuvântul: repede – nici el nu are cap, fiindcă oare există, pe lumea asta, un cuvânt: -pede? de să zici că se repetă?, adică să pedeze din nou? Nu există! Repede ne-a venit din latină, sub formă de rapid...

A-ha: de asta un rapid este foarte repede, pe lângă personalul nostru a trecut-ca-rapidul, dar de ceva-ceva re- tot ar fi avut nevoie, sărmanul, doar am văzut cu ochii mei ce-i făcuseră americanii, cu re-bombele – poate la ei, la latini, să fie rece (de la *recens*, mi-a spus mie domnișoara mea), însă la noi, la români, rapidul era strașnic de cald, fierbinte chiar, când repede ardea el pe-o coastă, la Ploiești (unde n-am văzut nicio ploaie – dar poate că tot din pricina re-americanilor).

— Dar cuvântul: refugiu, domnișoară, vă rog frumos? Are el un re- adevărat? Sau unul ne-?

— O-ho! a tunat (de-a detunat) domnișoara. Fugă, re-fugă – noi am re-fugit din Basarabia...

— Poate dumneavoastră. Noi, pentru prima oară...

— Și eu, pentru prima oară, dar refugiu înseamnă și tragere îndărăt, cu spatele...

— Noi am venit cu fața, mamei i-i rău cu spatele – și dacă nu, însemnează că sunt nerefugiat? Atunci ce sunt eu, domnișoară, vă rog cel mai frumos din lume?

— Un p'tico'! zice și râde, ca totdeauna când mă face pitic-de-un-cot – așa prescurtează ea, dar niciodată față de mama, că și mama știe franceză. O să afli multe când o să înveți latina, zice domnișoara, din nou serioasă. Latină și muzică – a fost un mare compozitor german, poate cel mai mare de pe globul pământesc, era cantor la o biserică din Lipsca. El a alcătuit un fel de culegere de exerciții pentru elevii lui și a intitulat-o, frumos: *Artafugii*.

— Cânticțele pentru recreații, pentru orele de gimnastică? – atunci când fugim noi, pe muzică? E mare artă să știi să fugi – este, domnișoară?

— O-ho! Și încă ce artă! a dădut dăduia Doban cu dodotele ei de darterie drea. Dar și mai mare artă e să re-fugi, ca noi, basarabeni. Nu chiar pe muzică... E-he, de-am avea un compozitor de-al nostru, basarabean, să compună el o ArtaRefugii...

Rămâne de văzut, cum spune mama: dacă nu mă fac fierar, nici rege, nici cheferist; dacă la liceu învăț bine latina și muzica, eu compozitor mă fac!, compun compoziții frumoase de tot, pentru noi, basarabeni refugiați.

Până atunci – ne mutăm. Din Cancelarie, la gazdă – una adevărată, adică plătită, nu ca la școală, pe gratis. La gazdă, gazda are pentru noi odaie adevărată, a noastră și ziua.

O fi și ziua, deși mie îmi plăcea la Cancelarie. La noi, la Mana, nu aveam cancelarie, când ne-a venit domnișoara Tuza, a stat la noi, cu noi în casă, cu mine-n pat, avea odaia ei și ziua, nu numai noaptea, când eu dormeam dincolo. Asta trebuie să fie: domnișoara Tuza era o ardeleană trimisă în Basarabia – fiindcă nu avea medie; noi suntem basarabeni cu medie, refugiați cu mare artă, de asta am stat noi atâta vreme în Cancelarie.

Unde mie îmi plăcea. Ba mai mult ziua decât noaptea – când rămâneam singuri-singurei în ditamai școloiul și era prea liniște, prea trist, prea rece (de la *recens*), prea mirosea a tutun de la cadrele didactice fumătoare și a motorină, podelele de primară. Noroc însă că, de cum apunea soarele, apuneam și eu, zdrobit de oboseala de peste zi, de noutatea de peste lună – făcusem luna de când ne re-trăsesem cu spatele, încoace, chiar dacă stătusem cu-fața. Și cu toate că, de cum se crăpa de ziuă, mama se trezea, mă trezea, ca să strângă așternuturile de pe podeaua Cancelariei, să le pună bine în camera hărților, să nu se afle la Inspectorat că Domnul Director ne-a permis să dormim în local, căci el ar putea fi pedepsit, stimată-colegă – nu mârâiam, nu cârteam, nu ceream să mai fiu lăsat să dorm încă-un-minuțel. Fiindcă începea o nouă zi, grozavă: copii mulți, uitându-se la mine ca la un adevărat învățător – nu sunt eu singurul elev-refugiat, dar singurul care locuiește în Cancelarie!, nu doar noaptea, când

doamnele-domnișoarele-domnii învățători se află la casele lor, la mesele lor, în paturile-adevărate ale lor, ci și în timpul zilei!

Drept: și ceilalți copii au voie în Cancelarie – dar numai ca să ceară o cretă nouă, să părăsască pe cineva că le-a făcut ceva. Eu însă eram titular (așa-i zice, când dormi pe jos în Cancelarie). Oricând, chiar fără treabă: ciocănesc în ușă, din prag dau bună-ziuă, însă pe mine cadrele nu mă întrebă ce doresc; nici mama – ea, cu buzele strânse, îmi face din cap semn să ies imediat, mă pof-teș-te să plec. Eu însă pot foarte bine să nu mă uit la ea, ca să nu văd pofteala și chiar dacă, uneori, ea îmi zice și cu cuvinte, că mă pof-teș-te, ceilalți învățători apucă să-mi zâmbească, să mă întrebe câte ceva care nu cere răspuns (de pildă: ce mai fac?) – chiar și Domnul Director discută cu mine, personal. Ca să nu mai vorbim de domnișoara mea, Doban.

Asta-i Cancelaria, ziua... însă acum, că ne mutăm... Și doar i-am spus mamei să nu. Nu i-am spus adevărul-adevărat, cu domnișoara, i l-am spus pe celălalt, cu vaca – însă mama:

— Mutarea! – și uite-ne, înotând prin praf prăfos, prin balegi bălegălegi – ca într-o duminică dimineață. Mutarea!, a zis și a mai zis de cameră adevărată, a noastră și ziua, dar ce să fac eu într-o cameră, fie ea și adevărată, ziua?

Eh, nu-i nimic și asta-i viața: grea. Oricum, duminica tot nu-i școală; nici domnișoară. O s-o am, mâine, la clasă; și în recreații, în curte, iar când o să intre în Cancelarie, ca să-și bea țigara de tutun, eu o să bat în ușă, o să dau bună-ziuă și n-o să aud-văd pofteala mamei.

O domnișoară grozavă, domnișoara mea, Doban. Tot refugiată, tot din județul Orhei, se cunoaște cu ai mei de la cercurile lor didactice. Îl așteaptă și ea pe tata, să ne vină. Cu bagaje adevărate, cu, adică și mobila: ca să avem și noi pe lumea asta pat-și-masă. Se zice: casă-și-masă, dar casa noastră a rămas la Mana, a pus-o mama să ne aștepte și de-aceea. Domnișoara este foarte bună prietenă cu mama, la Cancelarie dau de ele mereu împreună, stând de vorbă. Fimeile istea toacă și când tac.

Dar nu numai din pricina asta țin eu la ea. Ci pentru că domnișoara mea este un om, domnule! Invenția asta eu am inventat-o, zic așa, când discut cu copiii. Nu știu cum mi-a venit, dar bine mi-a venit. Domnișoara-i groasă peste tot: la șolduri, la piept, la nas-gât-urechi, la obraz, la mustață, la glas – un om, domnule! Le-am zis copiilor: Dom'le, dacă Domnișoara ți-ar da o pălmuță de-a ei, te-ar pupa mă-ta rece!; dacă te-ar bate cu rigla la palmă, ți-ar reteza mâna, te-ar spinteca, ar face doi din tine!; dacă te-ar urechea, ai rămâne fără cap! – un om, domnișoara mea! Dar ea nu bate; nici nu amenință – n-are nevoie: noi, cei dintr-a doua-a ei, suntem atât de cumiști, că ne dau lacrimile de cumiștenie; și înțelegem și ne însușim tot ce ne explică – absolut! Și ținem la eaaa...

Să zicem că eu sunt mai aparte: fiu de cadre didactice, în plus, refugiat – însă și ceilalți, nerefugiații, chiar și repetenții, chiar și proștii-clasei, cu toții înțelegem fulgerător și însușim. Și lecția-lecție, la-clasă, dar și pentru-acasă; chiar și pentru mai acasă decât acasă – uite, eu am înțeles foarte bine cum stau treburile cu -re – chiar dacă n-am învățat latina, ca să deosebesc un rechin de un refugiat; pe rege de recunoștință-veșnică; pe Reli, colega mea de bancă, de o adevărată repetentă (nu ca ea, care a fost bolnavă, biata, și de asta face a II-a din nou și are puțica roșie-rooșie, mărgelele mărgeli...).

Așa că pe domnișoara nu am pierdut-o de tot, oricum, dacă aș avea gura liberă, i-aș zice-o eu mamei, chiar dacă atunci când te muți, mărșăluiești și taci. I-aș zice ce i-am zis ieri, alaltăieri și azi-dimineață:

— Și duminica-și scot vitele la pășune, să mai dormim oleacă, ne-om muta mai încolo, după ce curăță ulița – te rog eu mul' de to', mamă...

— Mai încolo? Să ne vadă tot satul cum defilăm cu boarfele-n spinare? Să ne numere bagajele? Ce-avem noi cu vacile lor?

Eu plasez chestia cu vaca, invenția mea cu vaca altuia:

— Știi cine-i vaca? Vaca-i scroafa care se zmulge lângă șîștar și se zbalegă în zbuliță – drept unde calc eu, z-mă-gă-ri-ța!

Eu am inventat asta, într-o zi, când Reli avea puțulicuța și mai re-roșioară. Ca s-o fac praf. Nu pe mama: dacă ar avea umerii liberi, ar ridica din ei.

Dar lasă: e un Dumnezeu pe lumea asta: când ajungem la gazda cu odaie-adevărată, suntem amândoi îmbălegați până la genunchi. Eu ca eu: m-am descălțat de sandale încă de la plecare, m-am îmbăle' desculț – dar s-o vezi pe mama! Cadru didactic – în plus, refugiat, ca și mine –, ea nu și-a scos pantofii albi; nu cei albi dintr-o bucată, ci albiî împlețiți. Am vrut eu să-i spun, la plecare, că-i mai ușor să-ți speli picioarele decât pantofii, însă o știu eu, ar fi zis că, după ce că e refugiată și umblă cu boarfele-n spinare, să se poarte și desculță?

Ne oprim la o poartă. Mama:

— Aici e gazda, Moș Veniamin. Te poftesc să fii cuviincios, bine-crescut. Ești fiu de cadre didactice – în plus, refugiat. S-a-nțeles?

Mormăi că s-a-n'. Ca să scap. De când ne-am tras înapoi, cu-spatele, aici, la Gusu, mama îmi spune de câte o sută de ori pe zi că-s în-plus. De parcă ceilalți (chiar dacă ei n-au aflat de la domnișoara secretul lui re-) habar n-ar avea, ori au uitat, de ieri; de parcă rostul meu pe lumea asta mare ar fi să-i bat la cap pe ardeleni cu înplusul meu, ca nu cumva ei să creadă că aș fi un venetic (ei zic: vinitură), nu un venit, așa, pe la ei, în vizită; un 'fujat, cum ne mai zic ei, nu un re-, unul care n-a nimerit-o de prima oară cu Reli...

Îmi vine s-o pof-tesc eu pe mama să mă lase așa, făr' de în-plus... Dar nu-i zic, nu e momentul: suntem încă în mutare, n-am pășit pragul – și, în plus, ea și-a mânjit ca dracu' de balegă pantofii împlețiți alb.

Nu-i zic, i-a zis, mai alaltăieri, domnișoara (după ce mama mă pof-ti-se, din Cancelarie):

— Lasă-l, dragă, e copil, să fie ceea ce și așa durează prea puțin...

Mama și-a lungit gâtul și s-a făcut foarte urâtă: ca o găină:

— Te pof-tesc să aplici pedagogia asta copilului dumitale – dragă!

Mama se face urâtă de tot când e rea cu domnișoara mea. Și rea, de când e în-plusă. Eu țin mult la domnișoara, dar, uite, trebuie să mă mut cu mama. Că așa-i când ești copil de mamă.

Nu înțeleg de ce e rea mama cu copilul domnișoarei, când lumea-ntreagă știe că domnișoarele nu au copii: sunt legate la pânțele, mi-a spus mie un băiat, la Centrul de Refugiați de la Sibiu, și mi-a zis să nu mai spun și mi-a arătat cu mâinile peste mijloc, adică un brâu, un chimir, legătura aceea. M-am tot uitat la domnișoare, n-am văzut, dar băiatul acela de la Centru care era muuult mai mare decât mine, deși tot refugiat, zicea că nu vedem noi, bărbații, însă domnișoarele sunt legate la pânțele, altfel ar ieși copilul și l-am vedea cu toții. Mi-a mai spus băietuțela – avea o soră mare, văduvă, de asta îl credeam – că atunci când domnișoarele se cunună, tinerii soți le dezleagă pe tinerele soții la pânțele, așa devin doamne domnișoarele – că știe el precis, de la cineva, nu spune cine (dar eu știam: de la soră-sa lui). Așa se fac copiii pe lumea asta. Domnișoara mea Doban e foarte domnișoară, judecând după grosimea de la mijloc; ea trebuie să aibă o legătură pe măsură, care ce om e, domnule!

Mama a lăsat bagajele jos, în prag, a încercat să-și șteargă pantofii de cornul unei pietre – mai mult și i-a năclăit. Cu gura pungită, bate cuviincios în poartă – cu genunchiul unui singur deget, ca într-o ușă. Eu deschid gura, îi zic să bată cu pumnul, ca într-o poartă; ori să intrăm, ce să tot batem, o fi descuiat. Ea zice că nu intri la străini fără să bați; și nu intri, chiar dacă e descuiat, dacă stăpânul nu te pof-tește să intri. Pentru că acum am gura liberă, tac. Uite-așa! Tot degeaba, mama face numai după capul ei, nu ascultă ce-i spun.

După mult timp, mult timp, un glas supărat strigă, dinăuntru, că să intrăm; că-i descuiat; că ce, oar' suntem surzi?

Intru în curte, după mama, târând valiza-mică și trăistuța.

Bun. Ne-am spălat, la fântână, care numai picioarele goale, care și pantofii albi, de cadru didactic. Cu picioare curate, desculțe, lipăim pe dușumeaua camerei adevărate, a noastră și ziua.

— Ziceai că ziceau de-o cameră-cameră, asta-i bucătărie, zic. Oamenii de-aici, din Gusu, îi spun: boacăză – fii atentă cum pronunță: bò-căză!

— Cum? Repetă!

N-am vrut deloc, dar deloc s-o fac fericită pe mama. Așa s-a-ntâmpilat. Mie mi-a scăpat, mama a prins-o – în doi timpi și trei mișcări, a scos din bagajele încă nedesfăcute un caiet și un creion bine ascuțit:

— Cum ai spus? Repetă. Încă o dată... Așadar, boacăză, egal bucătărie; în paranteză, de vară...

— N-am zis nimic de vară.

— N-ai zis tu, dar se vede ea – și se pronunță bocăză...

— Nu: bocăză – fii atentă la mine, deschis: bò! Bò-căză...

— A-ha, diftongul oa ei îl pronunță ca rușii când vorbesc românește: sòre, pòrtă, mòre...

— Nu-l pronunță ca niciun rus și de ce nu stăm noi într-o cameră?

— S-au răzgândit, le-a venit cineva de undeva – nu-i nimic: pentru un provizorat, până vine tata... De ce ziceai că nu pronunță ca rușii?

— Fiindcă ei n-au ruși, numai unguri – i-am auzit, la Sibiu, vorbind pe stradă – și când vine tata cela?

Mama lasă pe dată caietul și creionul, mă ia pe mine, la piept. E bună și mama – când nu e rea cu domnișoara. Și zice, mama:

— Vine, el, vine – dacă nu azi, atunci mâine, că bun e Dumnezeu, ni l-o aduce, cum zicea Moș Iacob al nostru... Bietul Moș Iacob, ce-o fi făcând el, acuma? Și Mătușa Domnica, sărmana de ea – o, Doamne, cum ne-am lăsat noi casă și masă, prieteni și neamuri și rost, de-am ajuns printre străini, cu straista-n băț, într-o... Și măcar dacă i-ar zice: bucătărie – dar lasă, dragumamii, vine, el, tata, în trei o să ne fie mai puțin boacăză, cum spun ardelenii...

— Bòcăză, o corectez eu.